

nâvî anılabilir. *el-Muhtasar*'ı nazmetme çalışmalarının en tanınmışları içinde Ahmed b. Kâsım el-Bûnî'nin *Nazmü fusu'li Muhtasari Halil*'i yer almaktadır. Ayrıca *el-Muhtasar*'ın belirli yönleri ve özelliklerini işleyen risâle ve zeyil formlarında kaleme alınmış bir telif geleneğinden söz edilebilir. İbn Azzûm el-Kayrevânî'nin (Kâsım b. Muhammed) *Terâcimü'l-Muhtasari'l-Halilî* adlı eseri bu geleneğin bir parçası kabul edilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cüнді, *Muhtasarü'l-Allâme Halil fi fıkhi'l-İmâm Mâlik* (nşr. Ahmed Ali Harekât), Beyrut 1415/1995, tür.yer.; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylül-ibti'hâc*, Trablus 1408/1989, tür.yer.; a.mlf., *Kifâyetü'l-muhtâc* (nşr. Muhammed Mutî), Rabat 1421/2000, I-II, tür.yer.; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1628-1629; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *el-Haraşî 'alâ Muhtasari Halil*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), I, 39-49; Tâlib Muhammed b. Ebû Bekir es-Siddîk el-Bertellî, *Fethu's-şekûr fi mârifeti a'yânî 'ulemâ'i'l-Tekrûr* (nşr. M. İbrâhim el-Kettânî – Muhammed Haccî), Beyrut 1401/1981, s. 125; el-Emirü'l-Kebîr es-Sünbâvî, *el-İklîl şerhu Muhtasari Halil* (nşr. Ebû'l-Fazl Abdullah es-Siddîk el-Gumârî), Kahire, ts. (Mektebetü'l-Kahire), nesredenin girişi, s. v-ç; Muhammed İliş, *Minahu'l-celil şerhu Muhtasari'l-Allâme Halil* (nşr. Abdülcelil Abdüsselâm), Beyrut 2003, I, 11-26; Muhammed el-Emîn b. Ahmed Zeydân el-Cekeni eş-Şinkitî, *Şerhu Halil b. İshâk el-Mâlikî (Naşihatü'd-du'â'â' ve irşâdü'l-ağviyâ)*, Beyrut 1413/1993, I, 16, 34; Muhammed el-Beşîr Zâfir el-Ezherî, *el-Yeuâkittü's-semine (Tabakâtü'l-Mâlikiyeye)*, Kahire 1420/2000, tür.yer.; Serkis, *Mu'cem*, I, 780, 820, 836, 870, 876, 966; Mahlûf, *Şecere-tü'n-nûr*, I-II, tür.yer.; Brockelmann, *GAL*, II, 102-103; *Suppl.*, II, 96-99; *İzâhu'l-meknûn*, II, 449; A. S. Fulton – M. Lings, *Second Supplementary Catalogue of Arabic Printed Books in the British Museum*, London 1959, s. 410; A. G. Ellis, *Catalogue of Arabic Books in the British Museum*, London 1967, I, 852-853; M. Âbid el-Fâsî, *Fihrisü mahtûâtü Hizâneti'l-Karaviyyîn*, Dârülbeyzâ 1399-1400/1979-80, I-II, tür.yer.; J. S. Trimingham, *The Influence of Islam Upon Africa*, London 1980, s. 62; el-Cilânî es-Sâlimî, "Hidmetü'l-mezhebi'l-Mâlikî fi ş-Şahrâ'i'l-Mağribiyye", *Nedvetü'l-İmâm Mâlik*, Fas 1400/1980, III, 261-301; Abdülazîz Binabduallah, *Ma'lemetü'l-fıkhi'l-Mâlikî*, Beyrut 1403/1983, s. 53-189; Hacvî, *el-Fikrû's-sâmî fi târihi'l-fıkhi'l-İslâmî* (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân), Beyrut 1416/1995, I-IV, tür.yer.; Muhammed Riyâz, *Uşûlü'l-fetvâ ve'l-kazâ' fi'l-mezhebi'l-Mâlikî*, Dârülbeyzâ 1419/1998, s. 488, 507-508, 530-531, 596-597; M. İbrâhim Ali, *İştilâhu'l-mezheb 'inde'l-Mâlikiyeye*, Dübey 1421/2000, tür.yer.; A. D. H. Bivar – M. Hiskett, "The Arabic Literature of Nigeria to 1804: A Provisional Account", *BSOAS*, XXV/1 (1962), s. 145; Musa Ali Ajetunmobi, "A Critical Study of Mukhtasar Khalil", *IS*, XXV/3 (1986), s. 275-288; I. O. Oloyede, "Mukhtasar Khalil and the Understanding of Islamic Law in Nigeria", *HI*, XII/1 (1989), s. 83-90; Moh. Ben Cheneb, "Khalil b. İshâk", *EP* (İng.), IV, 964; Cengiz Kallek, "Cüнді", *DİA*, VIII, 116-117.

EYYÜP SAİD KAYA

MUHTASARÜ'İ-MEÂNÎ

(مختصر المعاني)

Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-ülûm*'unun üçüncü bölümüne Hatib el-Kazvî'nin yazdığı *Telhîşü'l-Miftâh*'ın Sa'deddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390) tarafından yapılan muhtasar şerhi (bk. MİFTÂHU'İ-ULÜM).

MUHTELEFÜN FÎH

(مختلف فيه)

Güvenilirliği hakkında ihtilâf edilen râvi veya hadis anlamında terim.

Sözlükte "ihtilâf edilmiş" anlamına gelen *muhtelefün fih* tabiri, terim olarak "rivayet ettiği hadis bazı âlimler tarafından kabul edilip bazılarında edilmeyen râvi" mânasında kullanılmaktadır. Ayrıca sahih veya zayıf olduğu konusunda ihtilâf bulunan hadis ve hakkında görüş birliği bulunmayan dinî meseleleri de ifade etmektedir. Bu anlamı karşılamak üzere bazan *fihî halfün*, *fihî hulfün*, *fihî hilâfün* ve *uhtülfe fih* tabirleri de geçer.

Mütekaddimîn dönemi hadis âlimleri *muhtelefün fihî* terim mânasında pek kullanmamışlardır. Nitekim cerh ve ta'dîl terimlerine dair ilk eserlerin müellifleri olan İbn Ebû Hâtim ve İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî bu tabirden söz etmemiştir. Terime ilk defa Endülüslü Ebû Ali el-Gassânî yer vermiş, hadis râvilerini üçü makbul, üçü merdud, biri *muhtelefün fih* olmak üzere yedi tabakaya ayırmış, son tabakadaki râvilerin âdil olup olmadığının bilinmediğini, onların bazı rivayetlerde tek kaldığını (teferrüd) belirtmiş, bunların rivayetlerini bir kısım muhaddisler kabul ederken bir kısmının reddettiğini söylemiştir (*Tecrid Tercemesi*, I, 209).

Zehebî ve Zeynüddin el-İrâkî beşli tasniflerinde bunları cerhin beşinci mertebesinde, Süyûtî ve Şemseddin es-Sehâvî altılı tasniflerinde cerhin altıncı mertebesinde saymışlardır. Buna göre *muhtelefün fih* cerhin en hafif mertebesindeki lafızlarından biridir. Bu mertebedeki râviler bir kısım âlimlerce güvenilir bulunduğundan bazan sika râvilerin en alt mertebesinde kabul edilmiştir. Bu mertebede yer alan râvilerin hadisleri delil olarak kullanılmayıp sadece itibar (güvenilir başka senedleri bulunup bulunmadığını araştırma) için yazılır.

Genelde cerh ve ta'dîl açısından râvinin durumunu tesbit için kullanılan *muhtelefün fih* tabiri sahih olup olmadığı konusunda ihtilâf edilen hadisleri de ifade eder. Nitekim İbnü's-Salâh sahih hadisi müttefekun aleyh ve *muhtelefün fih* olmak üzere ikiye ayırmış, "muhtelefün fih sahih" tabiriyle, müttefekun aleyh olan sahih hadisteki bazı özellikleri taşımadığı için sahih olup olmadığı hususunda âlimlerin ihtilâf ettiği hadis çeşitlerini kastetmiştir. Diğer bir ifadeyle *muhtelefün fih* olan sahih hadisler mürsel olan, güvenilir müdelîs râviler tarafından kimden duyulduğu açıkça belirtilmeden rivayet edilen, birçok güvenilir râvi tarafından münved olarak nakledildiği halde bir sika tarafından mürsel olarak rivayet edilen, hadis konusunda uzman sayılmayan güvenilir kimseler veya sözüne güvenilir bid'at ehli tarafından nakledilen hadislerdir (*a.g.e.*, s. 208). Bu tür hadisler sahih olmakla birlikte değer itibariyle müttefekun aleyh olan sahih hadislerden bir mertebe sonra gelir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 13-14; Zehebî, *Mizânü'l-ittidâl*, I, 4; İrâkî, *Fethu'l-muğîş*, s. 177-178; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîş*, Beyrut 1403/1983, I, 372; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Beyrut 1409/1989, I, 346; Emir es-San'ânî, *Tauzihu'l-efkâr* (nşr. Salâh b. Muhammed b. Uveyza), Beyrut 1417/1997, II, 168; Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmil*, s. 144, 154; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 208, 209, 396.

MEHMET EFENDİOĞLU

MUHTELİFÜ'İ-HADİS

(مختلف الحديث)

Birbirlerine zıtmış gibi görünen makbul hadisler ve bu hadisleri inceleyen ilim dalı.

Yaygın olmamakla birlikte "muhtelef-ül-hadis" şeklinde de okunan bu terim, esas itibariyle sıhhat açısından birbirlerine denk kuvvette olup aralarında çelişki/aykırılık varmış gibi görünen hadisleri ve/veya hadisler arasındaki bu tür aykırılıkları inceleyen ilim dalını ifade etmek için kullanılır. İlim dalı olarak kullanıldığında *ilm-i muhtelifi'l-hadis* şeklinde de söylenir. Terimin kökeni olan *ihtilâf-ül-hadis* tabirinde yer alan ve "aykırılık, anlaşmazlık" gibi anlamlara gelen "ihtilâf" yerine literatürde "teâruz" ("teâruz-ül-ahbâr"; Hatib el-Bağdâdî, s. 606), "muârâza" (Hâkim en-Nisâbü'rî, s. 122), "tenâfi", "tezâdd" (İbnü's-Salâh, s. 257) gibi terimler de kullanılmıştır. Bunların içinde kullanım